

Berényi Mihály

Nyelvművelő kézisztár

Szerkesztette: Grétsy László és Kemény Gábor

Különös könyv ez a kézisztár. Annyira érdekes, annyira olvasmányos, hogy az ember nem tudja letenni. Aztán minél többet lapozgatja, annál jobban elszáll a bátorsága a recenzió megírásától: biztosan hibázni fogok írás közben. Mindenesetre igyekszem a tanultakat alkalmazni.

A tudományos igénnyel összeállított nyelvészeti kézi- és szakkönyvek sokaságának megjelentetésével

a Tinta Könyvkiadó e téren is felnőtt a „nagyok” közé. Hogy a kiadó mennyire szívén viseli anyanyelvünk ápolását, elég végignéznünk könyvei címszavain: magyar szókincstár, írók és költők a magyar nyelvről, etimológiai és kiejtési szótár, szólástár, közmondások szótára, stilisztikai lexikon, szófejtések stb. Ebbe az elismerésre méltó sorba tökéletesen beleillik a 628 oldalas Nyelvművelő kézisztár második, bővített kiadása, amely mintegy 5000 címszó helyesírásával, jelentésével és kiejtésével foglalkozik.

A szerkesztők már az első kiadás (1996) előszavában hangsúlyozták, hogy kézisztárjuk a felgyorsult idővel való versenyfutásban készült; még a nyomdai kivitelezés időszakában is igyekeztek további szócikkkel kiegészíteni a könyvüket. A mostani előszóban is mentegetőznek: mire az olvasó a kezébe veheti e művüket, az 500 új szócikk ellenére is fog hiányzókat találni. Nem kell mentegetni magukat. Életünk minden területén bámulatos a fejlődés, és ezt a folyamatot a mindig megújuló nyelvünk ifonti hévvel, de mindig némi lemaradással követi. Időszerűsége – és nem aktualitása! – miatt azért címszó lehetett volna a szótárban például a *populista* is. A járványos terjedésű, egy szóként kiejtett *de viszont* sincs benne ebben a formában. A könyv által ébresztett gondolataim sokaságából néhányat öt pontban foglaltam össze.

IDEGEN SZAVAK Kihez szól ez a nagyszerű könyv? Ki is a nyelvűvelő? Aki a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi

műveltség terjesztésével igyekszik elősegíteni nyelvünk egészséges fejlődését. Mindannyian ilyenek vagyunk (vagy kellene lennünk). Különösen elvárhatjuk a Magyar Orvosi Nyelv íróitól (és tollforgató olvasóitól), hogy előadásaikban és írásműveikben ne csak a szakmai alaposágra, pontosságra törekedjenek, közben gondoljanak a magyar nyelv tisztaságának megőrzésére is. „Nyelvkincs” van a birtokunkban, vigyázzunk rá! Ne engedjük, hogy az erőszakos idegen szavak korlátlan befurakodása alattomosan eltüntesse e kincs magyar jellegét!

Dicséretesen hívja fel a figyelmet a szótár a már sikeresen megmagyarított szavak (*cselegáncs, edző, gyűrő, találka*) sajnálatos visszaidegenedésére (*dzsúdó, tréner, masször, randi*). További idegen szavakra viszonylag – és nem relatíve! – bőségesen található példák a jól felépített, könnyen kezelhető szótárban. Ilyen az üzleti életben már magyarrá vált *portfólió* és az egy évtizede itt levő, de még nagyon sokáig idegen *outplacement* (eljárás az elbocsátott alkalmazottnak új munkahely találására; az *áthelyezés* mást jelent). Rengeteg idegen szót használunk fölöslegesen, pedig van nagyon jó magyar megfelelőjük. A *jogging* vagy *dzsogging* alkalmas lehet az angol tudásunk fitogtatására, de vegyük észre, hogy ettől a *kocogás* sorvadozni kezd. A magyar szókincstárnak – csak részben indokoltan – címszava az *individuális*. A saját – és nem individuális! – véleményem szerint tudnunk kell, hogy kihez szólunk, ha azt szeretnénk, hogy meg is értsenek.

Ha hiányosnak érezzük a helyesírási tudásunkat, ne fogadjuk el vakon a számítógép által javasoltakat. Íme két friss példa. A fenti „...*de viszont* sincs benne ebben a formában” mondatrészen a „benne ebben”-t ikerszónak véli, és *benne-ebben* formában, kötőjellel kívánja írni. A gép szerint a *portfólió* volna helyes. Más jellegű, de ide kívánczó kifogásom is van. A gépbeli MTA–SZTAKI angol szótár szerint az említett *outplacement* magyar jelentése: 'kihelyezés, áthelyezés (felleslegessé vált vezetőké)'. A gyakorlatban viszont 'humánus, gondoskodó elbocsátás' értelemben használják, amely fél évszázaddal ezelőtt, az amerikai háborús veteránok álláshoz juttatásával kezdődött.

Más szempontból is sok baj van az idegen szavakkal. Ha tudni szeretnénk, hogy például kiknek, üssük be a Google keresőmezőjébe a *post festam* kifejezést. Számszámra jelennek meg

olyan idézetek, amelyekben ez a hibás alak van a *post festa* helyett. A meghökkentő források közül néhány: Jókai Mór, Élet és Irodalom, Szakonyi Károly, Új Ember, Orvosi Hetilap.

E témakörben is érdemes ismét elolvasni Balázs Gézának a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent Nyelvészeti viták az idegenszerűségről című tanulmányos dolgozatát (MONY. 2005/1). Ugyanezt mondhatom a szótár idegen szavak kiejtésével foglalkozó részére is.

SZÓTÉVESZTÉSEK Ha dicséretképpen azt írnám: sziszifuszi munka lehetett az 5000 címszó összegyűjtése, a szerkesztők hevesen és joggal tiltakoznának. A *sziszifuszi munka* ugyanis sikertelen, ez a könyv pedig legkevésbé az. Jelentés szempontjából az *adaptál* – *adoptál* szópár tagjainak semmi közük egymáshoz, nehéz is a kettőt egy mondatba összehozni. Ha valamilyen eljárást némi módosítás után felveszek a laboratóriumunk módszerei közé, akkor először *adaptáltam*, azután *adoptáltam*. Jobb, ha a köznyelvben a magyar megfelelőket használjuk. Eltérő jelentésű szavakból alkotott hasonló szópárokat bőségesen találhatunk a szótárban (*elől* – *elől*, *faj* – *fajta*, *túros* – *túrós*, *eredményez* – *okoz*, *jobb oldali* – *jobboldali* stb.).

Egyszerűen boldognak éreztem magam, amikor a *korall* – *koráll* – *korál* hármásra rábukkantam. Évtizedeket töltöttem azzal, hogy a orvosokkal megértessem e három szó különbözőségét. Sokan megtanulták, hogy vesében csak korallkő létezhet, ennek ellenére öreg urológusok is szoktak a nem létező korállkövekről, korálkövekről „mesélni”. Mit tarthat korainak az a kő? Mi köze lehet az egyházi zenéhez? Másik nagy hármás az *aki* – *amely* – *ami*. Érthetetlenül sokan nem tudják, hogy melyiket mikor kell használni. Megjegyzem, hogy a 214. oldal egyik mondatában (*A gyerekjáték olyan dolog, amit nagyon könnyű elvégezni*) vitathatóan van *amit* az *amelyet* helyett.

HELYESÍRÁS, STÍLUS Többek között megtudhatjuk, hogy a *bennfentes* nem a *bennfenn* származéka. Azt is, hogyan kell helyesen toldalékolni (*USA-ban*, *evával*), a sallangokat elhagyni (*útbaigazítást ad* helyett *útbaigazít*). Alkalmazva a tanultakat magamtól rájöttem, hogy a cikornyás *beavatkozás vette kezdetét* helyett az egyszerűbb *beavatkoztak* sokkal jobb. Nehéz kiemelni a nagyszerű példák sokaságából a legfontosabbakat, inkább csak felsorolom az *alany* és *állítmány egyeztetése*, *beszédhangok kapcsolása*, *betűejtés*, *diáknyelv*, *egyszerű és összetett mondat*, *fogalmazási hibák*, *hangsúly*, *irodalmi stílus*, *irodalmi nyelv*, *közmondások használata*, *köznyelv*, *sportnyelv* stb. címszavakat. Utóbbihoz hozzáteszem, hogy „a gólokat Kiss és Nagy *rúgták*”, vagy „a műtéteket sebész és urológus *végezték*” típusú mondatok számomra nagyon ellenszenvesek, noha a szótár elfogad ilyeneket („Kati és Krisztián *beléptek* az ajtón”).

KIEJTÉS A nyelvművelés elvárásait nem csak írás közben illik figyelembe venni. A szerkesztők segítenek szavaink he-

lyes kiejtésében is. Egyik példaként a néma vagy kemény *h*-ra végződő szavakat említtem meg. Nincs kiejtési és toldalékolási gondunk a kemény *h*-val a *potroh*, *doh*, *sah* esetében. Vannak azonban ingadozó kiejtésű szavaink is, mint a *méh* vagy *MÉH*: a rovaré [mé], toldalékolva [mével], a női szervé viszont [méh], toldalékkal [méhhel]. Melléktermékeinket a [MÉH-ben] veszik át. *Juh* szavunk végén a néma *h* ([juval, jusajt]) sem mindig néma ([juhodály]), sőt, összetett szavakban újabban a magánhangzóval kezdődő második szó előtt is kezdik kiejteni a közbeszédben ([juhakol]).

Másik példánkban *g*, *gy* és *p* hangokat tartalmazó szavakra hívom fel a figyelmet. *Agancs* [aggancs], *egyetlen* [eggyetlen], *japán* [jappán] stb. szavakban a hosszú mássalhangzók kezdenek egységesen rövidülni, megkönnyítve a nyelvművelők dolgát, de nem tekinthetjük a folyamatot lezártnak. A szótár szerint az *egyaránt* helyes kiejtése még mindig [eggyaránt].

Elgondolkodhatunk azon is, hogy a *premier* – *prömier* páros második tagja fennmarad-e a színészvilágban?

HIÁNYOK? Egy könyvbe természetesen nem férhet el minden, de van ennek a kézisótárnak kétkötetes elődje is, a Nyelvművelő kézikönyv. Ennek ellenére a *férfi* címszó alatt az orvosi irodalomban oly gyakori íráshibákra (*férfi osztály*, *férfi meddőség*, *férfi fogamzásgátlás*) szívesen láttam volna példákat (*férfiosztály*, *férfimeddőség*, *férfiak fogamzásgátlása*). Csak ’nőtestvér’ jelentést kapott a *nővér*, a mi nővéreink most kimaradtak. Már-már kötekedésnek tűnik, hogy az *úr* címszónak miért ilyen bonyolultul sikerült a magyarázata: *név + ~*. Megfejtendő, de így jobb lett volna: *Kovács úr*.

Szükség van a nyelvművelésre? Nézzük meg az egyik minisztériumunk honlapját! A megszokott osztályok (*szemészet*, *urológia* stb.) között elriasztó új részleg jelent meg: *fertőző betegellátás*. Mintha itt a betegellátás a páciensek fertőzésével kezdődne a *fertőzőbeteg-ellátás* helyett. Mivel van *intenzív betegellátás* is, akár logikusnak is tűnhet az osztály rémisztő neve. Mit akarhatott az a bíróság, amelyik a maga jogi szakkifejezésével *marasztaló ítéletet* hozott? Kedvesen rábeszélte a bűnöst, hogy ugyan, ne menjen még el? Miért nem *elmarasztaló* az ítélet? És az urológusok miért mondják a tönkrement vesére, hogy *pusztult* vese az *elpusztult* helyett? Idézet lakásvásárlók részére készített prospektusból: „A lakások mindegyikét közlekedőfolyosókról lehet megközelíteni, amelyeknek súlypontjában a lépcsőházi mag biztosítja a lakók vertikális mozgását.” Meglepődnék, ha a lakók ennek a tájékoztatónak az alapján megtalálnák a saját lakásukat.

Szükség van nyelvművelésre, olyan nyelvművelő kézisótárra, amilyennel a Grétsy–Kemény szerkesztőpáros megajándékozott minket? – Igen, nagyon!

Nyelvművelő kézisótár. Szerkesztette: Grétsy László és Kemény Gábor (Tinta Könyvkiadó, 2005).